

ПЕРЕМІЩЕНІ УНІВЕРСИТЕТИ ЯК НОВИЙ ТИП ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

УДК 378 (4)

DOI: 10.12958/2227-2747-2019-3(172)-3-9

Курило Віталій Семенович,

доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член Національної академії педагогічних наук України,
голова Вченої ради ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»,
м. Старобільськ, Україна
donluga@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2471-3358>

Савченко Сергій Вікторович,

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України,
ректор ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Старобільськ, Україна
savsevik@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4118-6756>

Караман Олена Леонідівна,

доктор педагогічних наук, професор,
директор навчально-наукового інституту педагогіки і психології
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Старобільськ, Україна
karaman.olena.lnu@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8541-9972>

Система вищої освіти України давно і глибоко ввійшла в кризу, з якої робляться безуспішні спроби прориву, але, на жаль, усі вони не призводять до очікуваного результату. Фактично початок кризи пов'язаний із розпадом СРСР: саме тоді стали виникати заклади вищої освіти (ЗВО) недержавної форми власності. Державні ЗВО отримали можливість заробляти кошти як плату за навчання, що на тлі недостатнього бюджетного фінансування стало серйозною підтримкою для більшості регіональних університетів. Процес реальної автономі-

зації вищої школи в Україні просунувся набагато далі, ніж це сталося в сусідніх Білорусі чи Росії. Однак необхідно розуміти, що ця автономізація супроводжувалася втратами, зокрема у сфері якості освіти. Сьогодні в Україні склалася ситуація, коли наша освітня система опинилася на роздоріжжі. Об'єктивно вже пішов процес зближення нашої системи із західноєвропейською. Цьому сприяла реальна фінансова автономізація вітчизняних вищих шкіл, їх присто-

сування до ринкових умов, розширення контактів із країнами Євросоюзу і США, участь у Болонському процесі. Проте у 2014 році до внутрішніх труднощів реформування додалися негативні чинники зовнішнього характеру, пов'язані з агресією Росії проти України. Вони виявилися передусім у руйнуванні внутрішньої структури вищої освіти країни, що стало наслідком захоплення значної частини ЗВО Донбасу бойовиками й фактично появи в Україні нового типу ЗВО – переміщених університетів.

Феномен переміщених ЗВО, освітніх проблем у зоні проведення Операції Об'єднаних Сил наразі вже знайшли відображення в роботах науковців самих переміщених ЗВО. На наш погляд, досвід, описаний ученими, є безцінним, оскільки гібридні війни стали атрибутом сучасного світу. Крім того, учені переміщених ЗВО стали ініціаторами багатьох законодавчих ініціатив щодо виживання й розвитку. Так, на сьогодні статус переміщених ЗВО вже закріплено в Законах України «Про вищу освіту», «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності вищих навчальних закладів, наукових установ, переміщених з тимчасово окупованої території та з населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження», одним із ініціаторів яких став В. Курило. Трансформацію системи вищої освіти в умовах інформаційного суспільства та зовнішніх викликів, уроки гібридної війни для вищої освіти України описують у своїх працях С. Савченко, О. Караман, Є. Хриков (Гібридна війна, 2017). Засади формування адаптаційних механізмів відновлення функціонування тимчасово переміщених навчальних закладів обґрунтовують А. Колосов та А. Касянова (Колосов, Касянова, 2018).

Значний інтерес для розуміння авторами ролі переміщених ЗВО в процесах миротворчості та протидії інфор-

маційній війні є монографія В. Курила, С. Савченка, О. Караман «Соціалізація особистості в умовах гібридної війни на сході України», де науково обґрунтовано сутність та механізми процесу соціалізації особистості в умовах гібридної війни на Донбасі в процесі освіти; визначено індивідуально-психологічні характеристики трьох нових категорій дітей і молоді, що з'явилися внаслідок гібридної війни: з числа внутрішньо переміщених осіб, осіб з окупованої території, військовослужбовців-учасників бойових дій (Курило, 2018).

Тимчасово переміщені заклади вищої освіти як нове соціальне явище характеризують у своїх працях В. Курило, С. Савченко, О. Караман, О. Меньяйленко.

Отже, маємо достатні підстави для розкриття теми і *мети статті* – обґрунтування сутності та особливостей переміщених університетів як нового типу закладів вищої освіти України.

Для досягнення мети використано теоретичні методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення наукової та нормативної літератури, статистичних документів для розкриття сутності та особливостей переміщених університетів як нового типу закладів вищої освіти України.

Передусім визначимося з поняттями. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» тимчасово переміщений заклад вищої освіти (наукова установа) – заклад вищої освіти (наукова установа), який у період тимчасової окупації або антитерористичної операції в період її проведення, під час здійснення заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях за рішенням засновника (засновників) змінив своє місцезнаходження шляхом переміщення з тимчасово окупованої території до населеного пункту на підконтрольній українській владі території (Закон України «Про вищу освіту», 2014).

Загалом за даними Міністерства освіти і науки України станом на 1 вересня 2019 року тимчасово переміщеними ЗВО вважаються 19 установ. З них 18 закладів державної форми власності, 1 – приватної; 18 ЗВО перемістилися з Донецької та Луганської областей, 1 – з АР Крим (Сайт Міністерства освіти і науки України, 2019). Здебільшого переміщені ЗВО здійснюють свою освітню діяльність на підконтрольних українській владі територіях Луганської та Донецької областей. Деякі структурні підрозділи (факультети, інститути), відокремлені підрозділи тимчасово переміщених ЗВО працюють в інших областях України та в м. Києві. На цьому загальні характеристики й оцінки переміщених ЗВО закінчуються й далі йдуть особливості і специфічні риси, що стосуються історії переміщення, збереження колективів викладачів і студентів, матеріально-технічної бази, функціонування на новому місці, специфіки відносин з місцевою владою та ін. Причому, відмінності настільки суттєві, що по закінченні шести років Міністерство освіти і науки України, проводячи моніторинг якості освітніх послуг у цих вишах, розбило їх на три категорії:

- 1) ЗВО, що динамічно розвиваються;
- 2) ЗВО, що потребують підтримки;
- 3) ЗВО, що не розвиваються.

Така диференціація зайвий раз підтвердила, що до переміщених університетів не можна підходити з критеріями, які застосовуються до ЗВО на решті території України. При оцінці їхньої діяльності слід ураховувати низку специфічних чинників, що не проявляються у звичайних умовах, а виникли виключно в умовах, пов'язаних з Російською агресією.

Які ж чинники слід ураховувати при оцінці діяльності переміщених ЗВО?

По-перше, переміщені ЗВО – це кілька тисяч викладачів, які, залишивши свої квартири, майно, родичів, переїхали на підконтрольну Україні терито-

рію, проявивши патріотизм, вірність Україні та вже шостий рік поспіль перебувають у складних соціально-побутових умовах. Багато з них і досі не мають можливості повноцінно спілкуватися зі своїми батьками, дітьми, онуками, родичами, що, безумовно, відбивається на їхньому психоемоційному стані, матеріальному, фінансовому становищі, міжособистісних стосунках у колективі.

По-друге, переміщені ЗВО залишаються єдиними джерелами кадрів для зони проведення ООС та лінії зіткнення. При цьому, незважаючи на об'єктивні труднощі, за шість років підготовлено сотні фахівців різного профілю, які залишаються в області, забезпечуючи функціонування систем освіти, медицини, соціальних служб, органів управління тощо. Фахівці з інших регіонів на Донбас не їдуть, та в разі активізації процесів реінтеграції саме ці випускники стануть кадровою основою, що забезпечить повернення Донбасу в Україну. Так звані університети-клони, що функціують на окупованій території, не мають ліцензій, утримуються за рахунок Росії, працюють за російськими програмами, формують у своїх студентів ненависть до України, проводять політику героїзації ополченців, зрадників типу Мотороли, Гіві та їм подібних.

По-третьє, переміщені ЗВО забезпечують реалізацію програм «Донбас – Україна» і «Крим – Україна», за якими вже більше тисячі дітей з непідконтрольних Україні територій мають можливість отримати повноцінну вищу освіту.

По-четверте, за шість років багато переміщених ЗВО змогли відновити свій кадровий потенціал, зміцнити матеріальну базу, забезпечити якісну підготовку фахівців, успішно проводять вступні кампанії та випуски фахівців. Усе це свідчить про значні організаційний, науковий, творчий потенціали переміщених ЗВО та життєздатність їхніх колективів. Сьогодні більшість перемі-

щених університетів бере участь у різних грантових програмах на загальну суму в кілька мільйонів доларів, що позитивно відбивається на іміджі Донбасу та загалом на соціально-економічній ситуації в країні.

По-н'яте, успішне функціонування переміщених ЗВО підвищує загальну іміджеву привабливість України та не дає приводу російській пропаганді стверджувати, що так звані республіки зберігають свої освітні заклади, а Україна знищує свої університети. Для населення це було б сигналом про те, що Україна не збирається повертатися на Донбас.

Ми вже відзначали, що процес переміщення ЗВО мав свої особливості і для кожного університету був досить своєрідний. Проте при проведенні глибокого аналізу всіх умов і чинників, супутніх цьому, ми можемо виділити деякі загальні закономірності. Перш за все, слід звернути увагу на специфіку самих ЗВО, яка виявляється в палітрі спеціальностей, провідній спрямованості, матеріальній базі тощо. Виходячи з цього, ми можемо всі переміщені ЗВО умовно поділити на *дві категорії*: перша – університети, у яких переважно представлений технологічний складник (аграрні, технічні, медичні тощо); друга – університети, для яких характерне домінування гуманітарного складника (класичні, педагогічні, іноземних мов тощо).

Для першої групи переміщення на іншу територію – більш складний та болісний процес. Вони жорстко прив'язані до своїх корпусів, експериментальних майданчиків, лабораторій, баз практик та ін. Без них забезпечити успішний освітній процес украй складно, а в деяких випадках неможливо. Для другої групи це менш проблематично; у цьому випадку вирішальним чинником стає збереження висококваліфікованих педагогічних кадрів, адміністративно-управлінських структур, створення можливостей для дистанційного навчання. Такі університети більш успішно і гнуч-

ко вписуються у відносно нове для них освітнє середовище, входять у взаємодію з органами влади, впливають на управлінські рішення, а найголовніше – формують новий культурно-освітній простір регіону, забезпечують його додатковими робочими місцями, кваліфікованими кадрами, суттєво поповнюють місцеві бюджети.

Отже, гібридна війна на сході України породила нове явище – переміщені заклади вищої освіти. Відповідно до нормативного визначення тимчасово переміщений заклад вищої освіти – заклад вищої освіти, який у період тимчасової окупації або антитерористичної операції в період її проведення, під час здійснення заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях за рішенням засновника (засновників) змінив своє місцезнаходження шляхом переміщення з тимчасово окупованої території до населеного пункту на підконтрольній українській владі території.

Наразі для переміщених університетів найважливішим завданням є переосмислення власної ролі та місії в нових умовах, формування в колективах націленості на роботу не тільки зі студентами й батьками, а з громадами, місцевими владами, культурними, спортивними, громадськими організаціями.

Література

Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції: зб. наук. пр. / за заг. ред. ред. В. С. Курила, С. В. Савченка, О. Л. Караман. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2017. 432 с.

Закон України «Про вищу освіту».
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 24.04. 2019).

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності вищих навчальних закладів, наукових установ, переміщених з тимчасово окупованої території та з населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1731-19> (дата звернення: 23.04.2019).

Колосов А. М., Касянова А. В. Задачі формування адаптаційних механізмів відновлення функціонування тимчасово переміщених навчальних закладів. *Вісник Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка*. 2018. № 1 (315). С. 105 – 117.

Курило В., Савченко С. Тимчасово переміщені заклади вищої освіти як нове соціальне явище. *Соціологія та соціальна робота в умовах національних та регіональних викликів: матеріали доповідей та повідомлень Міжнарод. наук.-практ. конф.* / за ред. І. В. Козубовської, Ф. Ф. Шандора. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2019. С. 54 – 56.

Курило В. С., Савченко С. В., Караман О. Л. Соціалізація особистості в умовах гібридної війни на сході України: монографія. Київ: Талком, 2018. 240 с.

Сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/zhitelyam-donbasu-ta-krimu> (дата звернення 22.04.2019).

References

Kurylo, V. S., Savchenko, S. V. & Karaman O. L. (Eds.). (2017). *Hibrydna viina na Skhodi Ukrainy v mizhdystyplinarnomu vymiri: vytoky, realii, perspektyvy reintehratsii* [Hybrid War in the East of Ukraine in an Interdisciplinary Dimension: Origins, Realities, Prospects for Reintegration]. Starobilsk: DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka» [in Ukrainian].

Закон України «Про вищу освіту» [Law of Ukraine «On Higher Education»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності вищих навчальних закладів, наукових установ, переміщених з тимчасово окупованої території та з населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження» [Law of Ukraine «On Amendments to Certain Laws of Ukraine Concerning the Activities of Higher Education Institutions, Scientific Institutions Displaced from the Occupied Territory and from Settlements in the Territory of Which the State Authorities Temporarily Exercise Their Powers»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1731-19> [in Ukrainian].

Kolosov, A. M. & Kasianova, A. V. (2018). *Zasady formuvannia adaptatsiinykh mekhanizmiv vidnovlennia funktsionuvannia tymchasovo peremishchenykh navchalnykh zakladiv* [Principles of formation of adaptation mechanisms of restoration of functioning of temporarily displaced educational institutions]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*, 1, 105–117 [in Ukrainian].

Kurylo, V. & Savchenko, S. (2019). *Tymchasovo peremishcheni zaklady vyshchoi osvity yak nove sotsialne yavyshe* [Higher education institutions have been temporarily relocated as a new social phenomenon]. *Sotsiologiya ta sotsialna robota v umovakh natsionalnykh ta rehionalnykh vyklykiv: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. I. V. Kozubovska, F. F. Shandor (Eds.). (pp. 54 -56). Uzhhorod: TOV «RIK-U» [in Ukrainian].

Kurylo, V. S., Savchenko, S. V. & Karaman, O. L. (2018). *Sotsializatsiia osobystosti v umovakh hibrydnoi viiny na skhodi Ukrainy* [Socialization of personality in the conditions of hybrid war in the east of Ukraine]. Kyiv: Talkom [in Ukrainian].

Sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [Website of the Ministry of Education and Science of Ukraine]. mon.gov.ua/ua/tag/zhitelyam-donbasu-ta-krimu. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/tag/zhitelyam-donbasu-ta-krimu> [in Ukrainian].

Курило В. С., Савченко С. В., Караман О. Л. Переміщені університети як новий тип закладів вищої освіти України

Статтю присвячено обґрунтуванню сутності та особливостей переміщених університетів як нового типу закладів вищої освіти України.

Установлено, що тимчасово переміщений заклад вищої освіти – заклад вищої освіти, який у період тимчасової окупації або антитерористичної операції в період її проведення, під час здійснення заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях за рішенням засновника (засновників) змінив своє місцезнаходження шляхом переміщення з тимчасово окупованої території до населеного пункту на підконтрольній українській владі території. Визначено особливості переміщених ЗВО залежно від профілю.

Сформульовано характеристики, які треба враховувати при оцінці переміщених ЗВО як основних осередків кадрового забезпечення регіону, патріотизму та можливої реінтеграції окупованих територій в Україну. Доведено, що переміщені заклади вищої освіти за 6 років відновили свій кадровий потенціал, зміцнили матеріальну базу, забезпечують якісну освіту, що свідчить про життєздатність колективів. Переміщені ЗВО виконують державотворчу та миротворчу місію в сучасній Україні.

Ключові слова: переміщений заклад вищої освіти, освітня діяльність, кадровий потенціал, матеріальна база, якість освіти,

Луганська та Донецька області, Автономна Республіка Крим.

Курило В. С., Савченко С. В., Караман Е. Л. Перемещенные университеты как новый тип учреждений высшего образования Украины

Статья посвящена обоснованию сущности и особенностей перемещенных университетов как нового типа высших учебных заведений Украины.

Установлено, что временно перемещенное учреждение высшего образования – учреждение высшего образования, которое в период временной оккупации или антитеррористической операции в период ее проведения, при осуществлении мероприятий по обеспечению национальной безопасности и обороны, отпора и сдерживания вооруженной агрессии Российской Федерации в Донецкой и Луганской областях по решению учредителя (учредителей) изменил свое местонахождение путем перемещения с временно оккупированной территории в населенный пункт на подконтрольной украинской власти территории. Определены особенности перемещенных УВО в зависимости от профиля.

Сформулированы характеристики, которые необходимо учитывать при оценке перемещенных УВО как основных субъектов кадрового обеспечения региона, патриотизма и возможной реинтеграции оккупированных территорий в Украину. Доказано, что перемещенные учреждения высшего образования за 6 лет восстановили свой кадровый потенциал, укрепили материальную базу, обеспечивают качественное образование, что свидетельствует о жизнеспособности коллективов. Перемещенные УВО выполняют государственную и миротворческую миссию в современной Украине.

Ключевые слова: перемещенное учреждение высшего образования, образовательная деятельность, кадровый потенциал, материальная база, качество

образования, Луганская и Донецкая области, Автономная Республика Крым.

Kurylo V. S., Savchenko S. V., Karaman O. L. Displaced Universities as a New Type of Higher Education Institutions in Ukraine

The article is devoted to substantiation of the essence and features of displaced universities as a new type of higher education institutions of Ukraine.

It has been established that a temporarily relocated higher education institution is a higher education institution which during the period of temporary occupation or the antiterrorist operation, during the implementation of measures for ensuring national security and defense, repelling and deterring armed aggression of the Russian Federation in the Donetsk and Luhansk regions, by the decision of its founder changed its location by moving from a temporarily occupied territory to a locality in the territory controlled by the

Ukrainian authorities.

The features of the displaced higher education institutions have been determined depending on the specialization.

The characteristics that should be taken into account when assessing displaced higher education institutions as the main centers of human resources of the region, patriotism and possible reintegration of the occupied territories into Ukraine have been formulated. It has been proved that displaced higher education institutions within 6 years have restored their personnel potential, strengthened the material base, provided quality education, which testifies to the viability of the staff. Displaced higher education institutions fulfill a state-making and peacekeeping mission in modern Ukraine.

Key words: a displaced institution of higher education, educational activity, human resources, material base, quality of education, Luhansk and Donetsk regions, the Autonomous Republic of Crimea.

Стаття надійшла до редакції 03.10.2019 р.

Прийнято до друку 28.10.2019 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Ваховський Л.Ц.